

Paulina Świątek

Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

O TYM, CO SIĘ PANU BOGU NIE UDAŁO

Zofia Szarota: Starzenie się i starość w wymiarze instytucjonalnego wsparcia.
Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego 2010, 417 s.

„Stare próchno”, „stary piernik”, „stary ramol”. Stary, czyli zepsuty, niemodny, zniszczony, niepotrzebny. Opatrzanie kogoś lub czegoś epitetem „stary” najczęściej ma pejoratywne konotacje. Starość jest etapem życia, od którego we współczesnej kulturze Zachodu po prostu się ucieka, zaklinając czas przy użyciu coraz bardziej wyrafinowanych metod. A jednak, choć to stwierdzenie wydawać się może trywialne, starość istnieje, a owo istnienie coraz silniej zaznacza się we wszystkich rozwiniętych społeczeństwach – procesy demograficzne są bowiem nieubłagane, a ludzie starzy tworzą coraz liczniejszą kategorię.

Zjawisko starzenia się społeczeństwa ma bardzo szerokie podłoże. Do wzrostu liczby ludzi starych przyczynia się między innymi poprawa jakości życia, będąca wypadkową postępu medycyny i rozwoju gospodarczego świata, której konsekwencją jest systematyczne wydłużanie się przeciętnego trwania życia człowieka. Mamy też do czynienia z wciąż spadającym w społeczeństwach zachodnich współczynnikiem diety, implikującym najczęściej zjawisko ujemnego przyrostu naturalnego, pociągającego za sobą radykalne zmiany struktury demograficznej społeczeństw rozwiniętych i rozwijających się. *Spiritus movens* zjawiska tak niskiej diety, zwłaszcza wśród młodych kobiet, stały się przede wszystkim przemiany kulturowe, związane ze wzrostem aktywności zawodowej kobiet, a także coraz rzadszym konstruowaniem roli społecznej pełnionej przez kobietę na stereotypie kobiety-matki i kobiety-gospodyni, realizującej się wyłącznie na niwie domowej. Coraz większą akceptacją i popularnością cieszą się również alternatywne formy życia rodzinnego, w ramach których prokreacja nie jest warunkiem *sine qua non* istnienia rodziny. Te wszystkie procesy powodują, że najbardziej rozwinięte kraje świata zmierzają bezpośrednio ku nasileniu procesów starzenia się, a nad krajami rozwijającymi się coraz wyraźniej wisi widmo nieuchronnych zmian struktury demograficznej.

W Polsce zjawisko to jest (paradoksalnie) relatywnie nowe. Proces starzenia się zachodzi jednak szybko (według *Prognozy ludności na lata 2008–2035* odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym, w roku 2009 wynoszący 16,5% do roku 2035 zwiększy się do 26,7%, przy jednoczesnym spadku liczby ludności z 38 do 36 milionów¹),

Katedra Socjologii Ogólnej i Antropologii Wydziału Humanistycznego AGH; e-mail: paulina.swiatek@poczta.onet.eu

¹ *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, sporządzona przez Główny Urząd Statystyczny, dostępna w Internecie pod adresem: www.stat.gov.pl/gus/5840_5744_PLK_HTML.htm

a z przemianami demograficznymi bardzo rzadko idą w parze równie szybkie zmiany w zakresie świadomości społecznej oraz rozwiązań legislacyjnych, ekonomicznych czy infrastrukturalnych. Stąd też na odnotowanie zasługuje fakt, iż na naszym rodzimym (choć naturalnie nie tylko) rynku wydawniczym pojawia się coraz więcej publikacji dotyczących szeroko rozumianej problematyki starości.

Szczęśliwie jednak problematyka ta budzi rosnące zainteresowanie wśród wielu badaczy, przyczyniających się do rozwoju multidyscyplinarnej w swym charakterze nauki, jaką jest gerontologia. Jedną z pozycji poruszających problematykę przewidywanych konsekwencji wzrostu odsetka ludzi starych w społeczeństwie jest wydana niedawno i będąca przedmiotem niniejszej recenzji praca Zofii Szaroty. Odnotować warto również takie książki jak *The Ageing Societies of Central and Eastern Europe* (Hoff i Perek-Białas red. 2008), *To idzie starość. Postawy osób w wieku przedemerytalnym* (Szukalski 2008), *Przygotowanie do starości. Polacy wobec starzenia się* (Szukalski 2009).

Autorka, pracownik naukowy Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, skupia się na zagadnieniach dedykowanych głównie geragogice (subdyscyplinie pedagogiki, której centrum zainteresowania stanowią pedagogiczne aspekty starości). W pełni uzasadnione wydaje się poczynione przez autorkę założenie, stanowiące punkt wyjścia dla jej rozważań, że systematyczne wydłużanie czasu trwania ludzkiego życia skutkować musi (ze względu na zwykle towarzyszące starości psychiczne i fizyczne zniedołężnienie, zwane senilizmem) wzrostem liczby beneficjentów instytucji pomocy społecznej. Publikacja ma przede wszystkim cele poznawcze, stanowi bowiem próbę zdiagnozowania stanu instytucji pomocy społecznej, adresujących swoją ofertę do najstarszych członków społeczności wielkiego miasta, podejmuje również próbę sformułowania praktycznych wniosków, mogących stanowić wsparcie w formułowaniu dyrektyw rozwoju dla polskiego systemu instytucjonalnej opieki nad seniorami.

Praca skonstruowana została na klasycznym, trzyczęściowym schemacie. Część pierwsza, nosząca tytuł „Starzenie się, starość – wybrane aspekty”, ma charakter czysto teoretyczny. Pierwszym i niezwykle ważnym problemem, jaki zostaje zarysowany niemal na wstępie, są trudności w jednoznacznym określeniu, kiedy zaczyna się starość. Ma ona bowiem wiele wymiarów i stanowi wypadkową między innymi wieku biologicznego (wyznaczającego ogólną sprawność funkcjonowania organizmu), wieku kalendarzowego (mierzonego liczbą przeżytych lat), wieku psychicznego (znajdującego swój wyraz w ogólnej kondycji intelektualnej jednostki i jej zdolnościach adaptacyjnych), wieku społecznego (określanego poprzez miejsce jednostki w strukturze społecznej) czy wreszcie wieku ekonomicznego i socjalnego (związanego z aktywnością jednostki na rynku pracy). Stąd też z uwagi na zindywidualizowany przebieg procesów starzenia się, odmienny dla każdej jednostki, próg starości określany jest na podstawie swoistej umowy społecznej. I tak według Organizacji Narodów Zjednoczonych starość rozpoczyna się wraz z ukończeniem 65. roku życia, a według Światowej Organizacji Zdrowia o pięć lat wcześniej. Niektórzy z cytowanych w omawianej książce autorów (na przykład Irene Mortenson Burnside czy Helen Monea, por. s. 29) proponują wprowadzenie wewnętrznej periodyzacji

okresu starości, wyróżniając młodych starych (60–69 lat), starych w średnim wieku (70–79 lat), starych starych (80–89 lat) i sędziwych starych (90 lat i więcej). Podkreślenie kontrowersji pojawiających się wokół tego tematu jest w moim odczuciu jak najbardziej słuszne.

Oprócz tego w części pierwszej zaprezentowane zostały teorie starzenia się, typologie postaw zajmowanych przez seniorów wobec procesów starzenia się oraz pełnione przez nich zwyczajowo role społeczne. Starość zaprezentowana zostaje jako proces odsuwania się na peryferie życia społecznego i wycofywanie się z pełnienia ról centralnych, dominujących. Szarota wspomina również o dwóch zjawiskach, niezwykle ważnych z punktu widzenia możliwej marginalizacji starych ludzi w społeczeństwie. Pierwszym z nich jest zjawisko tzw. gilotyny emerytalnej. Związane jest ono z nagłą deprywacją wszelkich potrzeb społecznych, takich jak potrzeba afiliacji i doświadczania szacunku ze strony innych ludzi, a także z obniżeniem poziomu jakości życia, spowodowanym (czasem drastycznym) zmniejszeniem dochodów. Drugim z owych niebezpiecznych zjawisk jest gerontofobia, przyjmująca obecnie postać ageizmu, czyli stereotypizacji i dyskryminacji osób starszych, uważanych za nieproduktywnych i społecznie zbędnych. Ageizm (jak większość różnego rodzaju fobii i panik społecznych) jest reakcją na strach o zasoby przeznaczone dla całego społeczeństwa, a także strach przed starością i śmiercią. Jest to jednak, jak każdy rodzaj stygmatyzacji, zjawisko niosące ze sobą spore niebezpieczeństwo, a podkreślenie jego istnienia i wynikających z niego zagrożeń przyczynia się do wzrostu społecznej użyteczności całej pracy.

Część druga, „Gerontologiczna perspektywa pomocy społecznej – funkcje założone”, stanowi analizę podstaw prawnych systemu opieki społecznej, a także sięgającej średniowiecza historii instytucji trudniących się pomocą społeczną na terenie Krakowa. W części tej opisane zostały również założenia i cele systemu opieki społecznej, które w połączeniu z wnioskami praktycznymi zawartymi w części trzeciej dają ciekawe zestawienie i ilustrują niejednokrotnie spory dysonans między teorią a praktyką.

Część trzecia, nosząca tytuł „Funkcje rzeczywiste pomocy społecznej kierowanej ku najstarszym beneficjentom”, poświęcona jest analizie działalności poszczególnych instytucji oraz placówek pomocowych w Krakowie: czterech domów pomocy społecznej (zarówno dla osób w podeszłym wieku, jak i dla osób przewlekle somatycznie chorych), Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej, Wydziału Polityki Społecznej Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego, Urzędu Miasta Krakowa, a także Miejskiego Dziennego Domu Pomocy Społecznej. Analizie poddany został cały szereg świadczeń, jakie zapewniają owe instytucje, zarówno w wymiarze wsparcia materialnego, jak i niematerialnego, z uwzględnieniem standardu wyposażenia i usług poszczególnych placówek oraz metodyki garagologicznej pracy kulturalno-oświatowej. Wreszcie drobiazgowej analizie poddane zostały formy opieki długoterminowej w domach pomocy społecznej.

Za walor analizy z pewnością należy uznać jej diachroniczny charakter – celem jest bowiem uchwycenie zmian, jakie zaszły w systemie krakowskiej opieki społecznej w latach 1998–2008, oraz ich zanalizowanie na tle przemian nie tylko

demograficznych, ale i kulturowych. Trafna jest również zastosowana przez Autorkę triangulacja metod badawczych, stanowiąca połączenie analizy tekstów źródłowych i dokumentów opiniodawczych, wywiadów narracyjno-eksperymentalnych i pogłębionych oraz pośrednich i bezpośrednich obserwacji.

Wnioski z pracy można określić jako umiarkowanie optymistyczne. Szarota zwraca wprawdzie uwagę na wciąż odbiegający od dyrektyw Unii Europejskiej standard domów pomocy społecznej, a zwłaszcza ich skromny metraż i słabo rozwiniętą infrastrukturę sanitarną. Stwierdza też, że wobec dużego zapotrzebowania na tego typu usługi, którego wyspecjalizowane instytucje nie są w stanie pokryć, szanse na rychłą poprawę ich jakości wydają się nikłe. Jednak, z drugiej strony, autorka zauważa, iż na przestrzeni ostatniej dekady doszło do poprawy wielu niedociągnięć, choć równocześnie poddaje krytyce wciąż niedostateczną indywidualizację opieki nad pensjonariuszami, utrwalającą raczej bierność i postawy roszczeniowe, niż stymulującą ich do aktywności fizycznej, intelektualnej i towarzyskiej. Pomoc społeczna na terenie Krakowa pozostaje, w jej opinii, w nurcie interwencyjnym, nie spełnia funkcji normalizacyjnych i optymalizacyjnych, nastawiona jest wciąż bardziej na wyręczanie niż wspieranie, a domy pomocy społecznej reprezentują szpitalną estetykę i atmosferę, i nie przypominają prawdziwych domów zapewniających poczucie bezpieczeństwa i zaspokajających potrzebę afiliacji.

Konstrukcję pracy, ze względu na klarowność prezentowanego wyводу, zdecydowanie uznać można za jej zaletę, choć byłoby lepiej, gdyby proporcje między tym, co w niej nowatorskie, a co wtórne, dążyły ku większej równowadze. Zdecydowanie najciekawsza część trzecia, będąca analizą własnych badań autorki, stanowi tylko jedną czwartą całej publikacji. Oznacza to, że autorka poświęciła najmniej miejsca temu, co mogłoby stanowić największy walor książki – wnioskom z kompleksowej analizy instytucji adresujących swoją działalność do najstarszych członków społeczeństwa. We wprowadzeniu do omawianej publikacji znajduje się uwaga, iż prace z zakresu gerontologii, rozważające z tej perspektywy aspekty pomocowe pracy i opieki socjalnej oraz wsparcia społecznego, są wciąż stosunkowo nieliczne. W świetle tej opinii trudno jednak zrozumieć, dlaczego ten wątek nie został bardziej wyeksponowany. Niewykluczone, że nie pozwoliły na to wyniki badań, bo, na przykład, okazały się w końcu ubogie w treść. Jednak, gdyby miejsce obecnej prezentacji danych statystycznych w części teoretycznej zajęła bardziej pogłębiona analiza wniosków z autorskich badań, to książka byłaby znacznie lepsza. Teraz bowiem można odnieść wrażenie, że głównym staraniem autorki pozostaje znalezienie jak największej liczby dowodów na rzecz tezy o postępującym procesie starzenia się, z którą, jak się wydaje, niewielu odważyłoby się obecnie polemizować.

Zdecydowaną wadą książki jest brak ilustracji. Choć ten brak może być tłumaczony wieloma względami (od finansowych aż po kwestie szanowania prywatności pensjonariuszy domu opieki, dla których jest to przecież intymna, osobista przestrzeń), to jest dużym mankamentem – nawet najbardziej drobiazgowy opis nie zawsze jest bowiem w stanie wiernie zilustrować warunki życia w domu opieki. Brak fotografii razi zwłaszcza w dobie dynamicznego rozwoju socjologii wizualnej i tendencji do

dokumentowania przeprowadzanych obserwacji za pomocą fotografii, stanowiących dość wierną i bardziej obiektywną ilustrację doświadczeń badacza.

Z opisu metodologii badań wynika, iż miały one charakter wielostopniowy i długotrwały. Opierając się na tej informacji czytelnik zasadnie mógłby się zatem spodziewać, że trzyma w rękach kompleksową monografię, po którą sięgnąć warto dysponując już pewnym zasobem wiedzy z zakresu problematyki starości. Wrażenie to jest jednak mylne. Osoby dysponujące wiedzą w zakresie prezentowanej problematyki i spodziewające się znaczącego poszerzenia swoich horyzontów myślowych o nowe informacje z pewnością sięgając po tę pozycję mogą być rozczarowane. Przy dużej dozie wyrozumiałości można by książkę (ze względu na wspomnianą obszerną część teoretyczną) rekomendować jako przewodnik po problematyce gerontologii społecznej dla laika. Założenie autorki było jednak inne, bowiem, jak mówi ona we wstępie do książki, jej celem była prezentacja zmian, jakie zaszły w krakowskim systemie pomocy społecznej oferowanej najstarszym, a część teoretyczna nie pretenduje do wyczerpującej klasyfikacji najważniejszych teorii gerontologicznych (por. s. 12).

Niemniej jednak, prócz licznych wad, praca ma jedną, ważną zaletę. Zwraca uwagę na niezwykle ważne i niebezpieczne zjawiska związane z dyskryminacją osób starych i wskazuje możliwe formy ich aktywizacji. Zawarta w niej analiza stanu instytucji trudniących się świadczeniem usług związanych z niesieniem pomocy ludziom w podeszłym wieku, zagrożonym wykluczeniem społecznym bądź z różnych względów niesamodzielnym, stanowi ich diagnozę i stanie się, być może, punktem wyjścia do dalszej refleksji nad tą problematyką, a także źródłem wniosków w sprawie zmian w systemie opieki społecznej.

Literatura

- Hoff, Andreas i Jolanta Perek-Białas (red.). 2008. *The Ageing Societies of Central and Eastern Europe: Some Problems – Some Solutions*. Kraków: Jagiellonian University Press.
- Prognoza ludności na lata 2008-2035*, sporządzona przez Główny Urząd Statystyczny, dostępna w Internecie pod adresem: www.stat.gov.pl/gus/5840_5744_PLK_HTML.htm [dostęp dnia 01.07.2010].
- Szukalski, Piotr. 2008. *To idzie starość Postawy osób w wieku przedemerytalnym*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Szukalski, Piotr. 2009. *Przygotowanie do starości. Polacy wobec starzenia się*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

To access international literature as diverse as the study of sociology, start here.

ProQuest Sociological Abstracts offers a world of relevant, comprehensive, and timely bibliographic coverage. Over 890,000 easily searchable abstracts enhance discovery of full-text articles in thousands of key journals from 35 countries, along with books, conference papers, and dissertations, as well as citations to reviews of books and other media. This continuously growing collection is updated monthly, and offers backfiles to 1952—plus scholar profiles, browsable indexes, and a searchable thesaurus through the ProQuest Illumina™ interface.



The ProQuest Sociological Abstracts Discovery Prize.

Tell us how ProQuest Sociological Abstracts has advanced teaching and learning at your institution, and you may win the ProQuest Sociological Abstracts Discovery Prize.

Visit: info.csa.com/sociologicaldiscovery

ProQuest Sociological Abstracts

For a free trial, contact pqsales@proquest.com
or log onto www.proquest.com/go/csasoc today.



seria wydawnicza

UITS

WSPÓŁCZESNE
TEORIE
SOCJOLOGICZNE

Dotychczas

w serii ukazały się:

- I Niklas Luhmann**
Systemy społeczne
Cena: 58 zł
- II Herbert Blumer**
Interakcjonizm symboliczny
Cena: 51 zł
- III Ralf Dahrendorf**
Klasy i konflikt klasowy
w społeczeństwie przemysłowym
Cena: 44 zł
- IV Alfred Schütz**
O wielości światów
Cena: 51 zł
- V Lewis A. Coser**
Funkcje konfliktu społecznego
Cena: 52 zł
- VI Barney G. Glaser,
Anselm L. Strauss**
Odkrywanie teorii ugruntowanej
Cena: 54 zł
- VII Talcott Parsons**
System społeczny
Cena: 64 zł
- VIII Raymond Boudon**
Logika działania społecznego
Cena: 45 zł
- IX Peter M. Blau**
Wymiana i władza w życiu społecznym
Cena: 55 zł
- X Anthony Giddens**
Nowe zasady metody socjologicznej
Cena: 41 zł
- XI Nowe perspektywy teorii
socjologicznej**
Pod redakcją Aleksandra Manterysa
i Janusza Muchy
Cena: 78 zł

W roku 2010

w serii ukazały się:

- XII Alvin W. Gouldner**
Kryzys zachodniej socjologii
- XIII Alain Touraine**
Samotworzące się społeczeństwo
- XIV Erving Goffman**
Spotkania.
Dwa studia z socjologii interakcji
- XV Erving Goffman**
Analiza ramowa.
Esej z organizacji doświadczenia
- XVI Jeffrey C. Alexander**
Znaczenia społeczne.
Studia z socjologii kulturowej

W roku 2011

w serii ukazały się:

- XVII Michel Wieviorka**
Dziewięć wykładów z socjologii
- XVIII Harrison C. White**
Tożsamość i kontrola.
Jak wyłaniają się formacje
społeczne
- XIX Randall Collins**
Łańcuchy rytuałów
interakcyjnych

Tylko
na www.nomos.pl

10%

zniżki i wysyłka gratis przy zamówieniu
przynajmniej trzech książek z serii

15%

zniżki i wysyłka gratis przy zamówieniu
przynajmniej sześciu książek z serii

20%

zniżki i wysyłka gratis przy zamówieniu
wszystkich książek z serii

Wszystkie książki w twardej oprawie, szyte.*


NOMOS

Niniejsza oferta nie jest ofertą w rozumieniu przepisów Kodeksu Cywilnego. Ceny mogą ulec zmianie.
Promocja „Tylko na www.nomos.pl” obowiązuje od 01.07.2010 do odwołania i nie można jej łączyć z innymi promocjami.

*Nie dotyczy tomu III.



Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN zaprasza do lektury najnowszych książek Wydawnictwa

S O C J O L O G I A

- H. Domański, Z. Sawiński, K. M. Słomczyński:** *Sociological Tools Measuring Occupations. New Classification and Scales* (2009, 50 zł, płyta CD)
- Kobiety – feminizm – demokracja.** Praca zbiorowa pod redakcją B. Budrowskiej (2010, 30 zł)
- Kulturowe aspekty struktury społecznej. Fundamenty. Konstrukcje. Fasady.** Praca zbiorowa pod redakcją P. Glińskiego, I. Sadowskiego i A. Zawistowskiej (2010, 40 zł)
- Legitymizacja w Polsce. Nieustający kryzys w zmieniających się warunkach?** Praca zbiorowa pod redakcją A. Rycharda i H. Domańskiego (2010, 40 zł)
- National and European? Polish Political Elite in Comparative Perspective.** Eds. W. Wesołowski, K.M. Słomczyński i J.K. Dubrow (2011, 40 zł)
- M. Płachecki:** *Wojny domowe. Szkice z antropologii słowa publicznego w dobie zaborów (1800–1880)* (2009, 50 zł)
- Praktyki obywatelskie Polaków.** Praca zbiorowa pod redakcją J. Raciborskiego (2010, 40 zł)
- Z. Sawiński:** *Zastosowania tablic w badaniach zjawisk społecznych* (2010, 30 zł)
- Socjologia i Sycylii. Style życia. Społeczeństwo obywatelskie. Studia nad przyszłością.** Praca zbiorowa pod redakcją P. Glińskiego i A. Kościańskiego (2009, 40 zł)
- Socjologia medycyny. Podejmowane problemy, kategorie analizy.** Praca zbiorowa pod redakcją A. Ostrowskiej (2009, 30 zł)
- Socjologia z medycyną. W kręgu myśli naukowej Magdaleny Sokołowskiej.** Praca zbiorowa pod redakcją W. Piątkowskiego (2010, 30 zł)
- W. Sombart.** *Żydzi i życie gospodarcze* (2010, 50 zł)
- P. Sorokin:** *Ruchliwość społeczna* (2009, 50 zł)
- Spektakle zmysłów.** Praca zbiorowa pod redakcją A. Wieczorkiewicz i M. Kostaszuk-Romanowskiej (2010, 40 zł)
- P. Weryński:** *Wzory uczestnictwa obywatelskiego Polaków* (2010, 40 zł)
- Tragedia smoleńska. Reakcje społeczne, polityczne i medialne.** Praca zbiorowa pod redakcją P. Glińskiego i J. Wasilewskiego (2011, 35 zł)

Zapraszamy także do zakupu naszych książek z lat ubiegłych

Książki Wydawnictwa IFIS PAN do nabycia w Wydawnictwie (ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, pok. 231, **e-mail: publish@ifispan.waw.pl**), w księgarni w Pałacu Staszica, księgarniach naukowych oraz sieci **Azmut** na terenie całego kraju. Sprzedaż wysyłkową prowadzi księgarnia internetowa **Merlin.com.pl**.